

‘והרבה מקראות מסורסות יש בכתוב’: עיון בפרשנותו של רמב"ן

המונח “מקרא מסורס” ומשמעותו מתפרשים כפי נחמה באמצעות התיאור הבא:
יש פסוקים שבהם אין סדר המלים שווה לסדר המלים הרגיל בפינו כיום, או הרגיל במקרא
עצמו. תאורי הזמן האופן וכו’ אינם באים תמיד בצדו של הנשוא שאותו הם מתארים,
וכדי להבין את הפסוק יש ל’סרסו’, היינו לתרגמו לסדר המלים הרגיל.

ברם, כדי להוציא מלבם של טועים, היא מנפיקה מיד הוראה מנחה:
אבל יש להזהר בפני הטעות, שפרשנינו כאילו רצו לומר שהפסוק כצורתו אינו נכון ועלינו
לתקנו, אלא כל כוונתם לומר: הוא אינו כתוב – מטעמים מסוימים – לפי סדר המלים
המקובל והרגיל ולשם הבנתו נתרגם אותו בפירושינו לסדר מלים מוכח ומורגל בפינו.¹
מונח זה, המכונה בדרך כלל בשם “מקרא מסורס”. מוצאו מספרות חז”ל. הוא מופיע
במדרשי הלכה², ובתלמוד הבבלי, ובכמה מדרשי אגדה, ומהם נלקחו שימושיו השונים

1. לימוד פרשני התורה, ספר בראשית, עמ’ 43. ובניסוח אחר אצל נ’ ליבוביץ–מ’ ארנד, פירוש
רש”י לתורה, או”פ, כרך ראשון, ת”א תש”ן (להלן: ליבוביץ–ארנד), עמ’ 214: “ויש להדגיש
שהבטוי סרס המקרא ודרשהו, אינו אלא מונח טכני המצוי בפי רבים מחכמי ישראל, ברצותם
לומר: פסוק זה יש להבינו על–ידי שתתרגם אותו תחילה לסדר מלים אחר, ואז יקל עליך
לפרשו. בשום פנים אין להבין את הביטוי כהנחיה לביקורת טכסטואלית, כאילו הכתוב משובש
וצריך תיקון כלשהו”.

2. למשל מכילתא דר”י, מהד’ האראוויטץ–רבין, עמ’ 167: “וירם תולעים ויבאש”, הרי זה מקרא
מסורס, וכי מאחר שמרחיש הוא מבאיש? אלא מבאיש ואח”כ מרחיש”. וראה רש”י שמות טז
20, ד”ה וירם תולעים: “הרי זה מקרא הפוך”. וראה עוד בדברי רמב”ן שם: “אבל זה שהתלע
בדרך נס, יתכן שהירים תולעים תחלה” והוא כשמו”ר פכ”ה ס”י. וראה עוד: ליבוביץ–ארנד,
(לעיל הע’ 1), עמ’ 219. לדוגמאות נוספות במדרשי הלכה, ראה ספרא שמיני, פרשתא א כט,
וספרי במדבר מהד’ האראוויטץ, עמ’ 43. וראה עוד ב”ז בכר, ערכי מדרש א, ירושלים תש”ל²,
עמ’ 93–94.

במיפעלם של פרשני המקרא. נציין כאן גם לניסוחו בברייתא דל"ב מידות, מידה ל"ב: "ממוקדם ומאוחר שהוא בעניין"³.

עיון בדוגמאות השונות והמגוונות ומיון שהוצעו על-ידי בעלי הפשט והדרש להמחשת "סירוס המקרא", מעלה בפנינו שלוש קטגוריות עיקריות שאותן נציב להלן: (א) סירוס המיישב תמיהות העולות מעימות שבין מקראות, או מהשוואתם לנתונים ידועים. נשתמש בדוגמה שמביא רמב"ן לבראשית טו 13, ד"ה כי גר יהיה זרעך, המתייחסת לשמות יב 15: "כי כל-אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד-יום השבעי". והקושי בולט וברור. זמנו של עונש כרת אינו ידוע ומוקצב, ושבעת הימים מכוונים לאיסור חמץ. הסירוס משנה את מקומם של איברי הכתוב וסומכם זה לזה בדרך הגיונית:

"כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי, ונכרתה הנפש ההיא מישראל". (ב) סירוס המבאר בעיה לשונית-תהבירית, למשל: "...יאכל גפנך ותאנתך, ירש ערי מבצריך אשר אתה בוטח בהנה בחרב" (יר' ה 17). והקושי בולט. וברש"י שם, ד"ה ירושש: "הרי זה מקרא מסורס. ירושש בחרב [את] ערי מבצריך אשר אתה בוטח בהנה". וכיוצא בו, שמואל ב' כב 42: "ישעו ואין מושיע, אל ה' ולא ענם", וברש"י שם: "הרי זה מקרא מסורס, 'ישעו אל ה' ולא ענם ואין מושיע'". (ג) סירוס הנועד לתרגום קושיה בהלכה או קושיה עניינית, ואין בו הכרח להבנת פשט המקרא. ^{אוצר החכמה}

נדגים בשתי דוגמאות מפורסמות:

1. בבלי קידושין עח ע"ב: "דכתיב 'ונר א-להים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל ה' (שמ"א ג 3), והלא אין ישיבה (ומכל שכן שכיבה) בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד? אלא: 'נר א-להים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב במקומו". התלמוד מפרש את הכתוב כאן כ"מקרא מסורס", מכורח קושיה בהלכה.
2. דרשת ר' יאשיה בספרי (מהד' הארואוויטץ, עמ' 63), העוסקת בפרשת פסח שני: "'ויקרב לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא' (במ' ט 6) – אם משה לא היה יודע, אהרן היה יודע? אלא סרס המקרא ודרשהו". הדרשן הטוען כנגד הסדר הלא-

3. ראה מדרש ל"ב מידות השלם, מהדורת ג' ענעלאו, ניו-יורק תרצ"ד, עמ' 39. לביאור הדוגמאות מברייתא זו ולפרשנויות נוספות ראה נתיבות עולם לרצ"ה קאצינעלינבוגין, וילנא תרי"ט, עמ' 177-194. לרשימות מפורטות על פסוקי מקרא הטעונים סירוס ראה ע"צ מלמד, פרשני המקרא א, ירושלים תשל"ח², עמ' 64-67, וראה עוד ר"ב עפשטיין, מקור ברוך א, וילנא תרפ"ח, עמ' 216-221. על דרך מדרשי האגדה בשימוש ב"מקרא מסורס" ראה י' פרנקל, דרכי האגדה א, ת"א 1991, עמ' 153-156. לדעתנו, מסקנתו המאלפת, המתארת את הקושי ביצירת קו היסטורי הגיוני, המורה על התפתחות הדרשות העוסקות ב"מקרא מסורס", יש בה מתודה חשובה לעניינים אחרים של דרכי האגדה. ודי בזה.

4. מובא ע"י מלמד (לעיל הערה 3), עמ' 67, דוגמה מס' 8.

הגיוני של רישום האישים בפסוק, מיישב את הקושיה באמצעות סירוס המקרא המקדים את אהרן למשה, למרות שאין לזה הכרח.⁵

בידוע הוא שרמב"ן הוא מראשי המדברים בשיבוץ של המונח "סירוס המקרא" בביאורו לתורה.⁶ בשורות הבאות נידרש בקצרה לטיב שימושו בכלל זה, נמייך את דוגמאותיו לקטגוריות שונות, ובסוף המאמר נשתדל לברר כמה מן "הטעמים המסוימים" שעומדים מאחורי הכתוב בצורתו הלא-מקובלת, שגרמו למבארים לחבר את איבריהם בסדר הגיוני – כרמיזתה של נחמה בהנחייתה ללומדי פרשנות המקרא.

רמב"ן בפירושו לבראשית טו 13, ד"ה כי גר יהיה זרעך, מורה לנו ש"הרבה מקראות מסורסות יש בכתוב". וכדרכו בפרשנותו לתורה הוא מכנס דוגמאותיו למאגר אחד, והללו מסייעות להדגמת סקירתו או הרצאתו בנושאים שונים, כך שרמב"ן פוטר עצמו מלאזכר כל אחת מהן בעניינה ובמקומה הראוי. יתר על כן, רמב"ן כאן גם נדרש לדוגמאות מספרי הנביאים והכתובים.⁷

והרי הדוגמאות:⁸

1. בר' טו 13: "כי-גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם, ארבע מאות שנה".

הקושי ברור: לפי פשט המקראות, ימי העינוי והשיעבוד אינם חופפים את מספר שנות הגירות, שהרי מראשית מגוריהם ב"ארץ לא להם" עד ראשית השיעבוד במצרים ("ויקם

5. וראה עוד מלמד שם, המפנה לדעתו של החולק והוא ר' אליעזר, שכדרכו פירש כפשוטו של כתוב: "בביהמ"ד היו [משה ואהרן] יושבין ובאו ועמדו לפניהם", ואין צורך ב"סירוס המקרא". לדוגמה מקבילה, ראה עוד ליבוביץ-ארנד א (לעיל הערה 1), עמ' 213, סעיף 3. נוסף כאן שמצאנו דוגמאות נוספות לפן זה של הקטגוריה השלישית, המנוסחת לעתים בלשון "סרס המקרא ודרשהו", המיועדות לתמוך בדעה פלונית באמצעות אסמכתא מקראית. דוגמה מפורסמת מצויה בבבלי סוכה ט ע"א, כראיה לשיטת בית שמאי הפוסלין סוכה ישנה לחג: "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים" – סוכה הראויה לשם חג בעיניך. וברש"י שם, ד"ה חג הסוכות תעשה: "סוכות תעשה [ל]חג – סרס המקרא ודרשהו", ולא נאריך.
6. על דרכו של רש"י ב"סירוס המקרא" ראה מלמד (לעיל הערה 3), עמ' 429. לדיון מקיף על רש"י ו"סירוס המקרא" הכולל דוגמאות רבות גם ממקורות נוספים, ראה י' אבינרי, היכל רש"י ג, ת"א תשט"ז, עמ' צז-קא. ברם, מה שכתב אבינרי שם: "בפירושו רש"י לגמרא לא מצאתי שיציין מקרא מסורס" – אינו. ראה לעיל סוף הע' 5. על הקשר שבין "מקרא מסורס" ל"פשוטו של מקרא" בפרשנות רש"י, ראה ש' קמין, רש"י. ירושלים תשמ"ו, עמ' 112. על שיטתו של ראב"ע בנידון, ראה מ' פרץ, "מקרא מסורס" בפרשנותו של ר' אברהם אבן-עזרא, דברי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות א (תשמ"ה), עמ' 117-124.
7. על דרכו של רמב"ן בפירושו לתורה המתמקדת בהרצאה מפורטת בסוגיות עיקריות נכתבו מחקרים מספר. למשל: מלמד ב (לעיל הע' 3), עמ' 937-939. י"ש ליכט, בתוך: פרשנות המקרא היהודית (עורך מ' גרינברג), ירושלים תשמ"ג, עמ' 60-61. דוגמה לשילוב מתודה זו בתוככי הפרשנות הטיפולוגית-היסטורית של רמב"ן, ראה לימוד פרשני התורה, עמ' 32-34, ובהרחבה: ע' פונקשטיין, "פרשנותו הטיפולוגית של הרמב"ן", ציון מ (תשמ"ד), עמ' 35-59.
8. רשימתו של רמב"ן בצירוף דוגמאות נוספות שנלקטו מפירושו לתורה, מצויה אצל מלמד ב (לעיל הע' 3), עמ' 959-961. וראה עוד בעבודת הגמר של מ' מורשת, הרמב"ן כבלשן על פי פרושו לתורה, רמת גן תשכ"ד, עמ' 82-86 (להלן: מורשת).

מלך-חדש על-מצרים אשר לא-ידע את-יוסף, שמ' א 7) – עבר פרק זמן נכבד. או בלשון שונה: הקושי בפסוקנו לשיטתו של רמב"ן זהה לתהייה העולה מחשבוננו של רש"י שם, הצובר את מספר שנות יעקב, קהת ועמרם ומסיק שבני ישראל לא היו במצרים ארבע מאות שנה.⁹ הפתרון לקושי הוא באמצעות "סירוס המקרא", ובלשונו של רמב"ן: "ושיעורו"¹⁰ כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם". מן הסיירוס עולה, שהמקרא אינו מפרט את ימי העבדות והעינוי.

2. שם, לט 17: "בא-אלי העבד העברי אשר-הבאת לנו לצחק בי". בידוע שהעבד לא הובא כדי לצחק עם אשת פוטיפר, ועל כן מתבקש הסיירוס: "העבד העברי אשר הבאת לנו בא אלי לצחק בי". או: "בא אלי לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו".¹¹

3. שם, מא 57: "וכל-הארץ באו מצרימה לשבר אל-יוסף". כאן בולט הקושי הלשוני. שוברים "מ", ולא שוברים "אל", ולכן: "וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור".¹²

4. שמ' יב 15: "כי כל-אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד-יום השבעי". דוגמה זו כבר נסקרה לעיל, בתור דוגמה ראשונה.

5. יש' ב 20: "ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו, אשר עשו-לו להשתחוות לחפר פרות ולעטלפים". כדי להעניק פירוש "הגיוני" לכתוב – סרסוהו: "ביום ההוא ישליך האדם לחפר פרות [=לחפרפרות] ולעטלפים את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחוות".¹³

6. תה' סו 17: "לכו-שמעו ואספרה כל-יראי א-להים אשר עשה לנפשי".

9. בפרשני התורה, עמ' 42–43, סוברת נ' ליבוביץ כלישנא בתרא. שמא יש להביא לדעתה תימוכין מסיכומו של רמב"ן שם: "ועניין הכתוב, אע"פ שאני אומר לך 'לזרעך נתתי את הארץ הזאת', ידוע תדע כי טרם תתי אותה להם יהיו גרים בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם". והשוה לדברי רמב"ן לשמ' יב 40 ד"ה ומושב בני-ישראל: "משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה הללו". לפירוט הדעות השונות לחישוב אותן ארבע מאות שנה ראה תורה שלימה לרמ"מ כשר כאן.

10. על המונח "שיעורו" המובחן מ"פירושו", ראה עיונים שמות, עמ' 160–161, ועל כך בהמשך.

11. רש"י שם, ד"ה בא אלי, המעדיף כנראה שינוי מיזערי בסירוס, בוחר בנוסח האחרון. לעומתו, מלמד (לעיל הע' 3) עמ' 429, הע' 109, מברר את לישנא קמא בשל הצגת מיבנה מסודר של המשפט.

12. וראה רש"י שם, ד"ה וכל הארץ באו מצרימה, "סרסוהו ופרשהו וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור". ואם תפרשהו כסדרו, היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף". ברם, נציין כאן שבכת"י של רש"י ובדפוס ראשון, ריגיו דה קלאביריא רל"ה, מצויות נוסחים שונים, ולא נאריך.

13. ראה ע' חכם, דעת מקרא לישעיה שם, המביא פירוש נוסף: "התבות 'לחפר פרות ולעטלפים' נמשכות אל 'להשתחוות', והכוונה שאלילי הכסף והזהב היו צלמים של חפרפרות ועטלפים". ופירוש זה אינו פשוט, וכמוהו גם הביאור הדרשני של שד"ל לכתוב, הרואה כאן דרך לעג. לאחר השלכת הצלמים יתחננו בעליהם לחפרפרות ולעטלפים וישתחוו להם, כדי שיסתירום במחילותיהם.

אף כאן נותן ה"סירוס" את האפשרות לפירוש מסתבר יותר: "לכו שמעו כל יראי א-להים אספירה אשר עשה לנפשי".

7. ה' ח 2: "לי יזעקו א-להי ידענוך ישראל".

ללא "סירוס המקרא" הכתוב הוא כמעט חסר-משמעות, ואת סידורו המובן הוא מקבל באמצעותו: "לי יזעקו ישראל א-להי ידענוך"¹⁴.

8. מל' ג 17: "והיו לי אמר ה' צ-באות ליום אשר אני עשה סגלה, וחמלתי עליהם".

ללא סירוס הפסוק נראה כחסר-פשר: "והיו לי סגלה אמר ה' צ-באות ליום אשר אני עושה וחמלתי עליהם"¹⁵.

רמב"ן; המסיים רשימה זו במלים "ורבים כן", נעשה כאומר, שרק מיבחר דוגמאות לפנינו, כחלק מתופעה רווחת, וכי כך הוא דרכו של מקרא.¹⁶

המעין בדוגמאות שפרש בפנינו רמב"ן, יגיע למסקנה שהללו הולמות היטב את שתי הקטגוריות הראשונות של "סירוס המקרא", שנרשמו לעיל:

(א) סירוס בשל תמיהות פנים-מקראיות או השוואתיות (דוגמאות 1, 2, 4, 5).

(ב) סירוס בשל בעיות לשוניות-תחביריות (דוגמאות 3, 6, 7, 8). הקטגוריה השלישית, הקשורה בבירורים הלכיים, איננה מעניין פרשנות הפשט המקראית, ולכן איננה מקבלת ביטוי ברשימתו של רמב"ן.

בידוע הוא שבפירושו לתורה קובע רמב"ן מונחים לשוניים, המהווים מעין תמרורי-דרך והנחיות כדי להבהיר כוונותיו. דרך זו מאפשרת ללומדים להכיר נושאים שונים המפוזרים במקרא גם ללא הרחבת יתר, ומאידך היא מאפשרת לעמוד היטב על מגמתו המתודולוגית של רמב"ן. כך, למשל, השימוש השיטתי התדיר בכלל המפורסם שיסדו חז"ל בדרשותיהם לבראשית ושנוסח ע"י אחרונים בלשון: "מעשה אבות סימן לבנים."¹⁷ כלל זה יזוהה באמצעות הפועל "רמז", הפוטר את רמב"ן מאיזכור נוסף של הכלל במקומות השונים שבהם הכלל מופיע בביאורו. וכך גם השימוש הרווח

14. כך גם פירש רש"י שם. וראה י' קיל, דעת מקרא להושע שם, המביא פירוש אחר: "לי יזעקו א-להיו", והנביא משיב: "ידענוך ישראל", דהיינו: יודע אני את ערך זעקותיך. ופירוש זה הוא נגד הטעמים, ולא נאריך. [הערת המערכת: וראה מ' וייס, המקרא כדמותו, ירושלים תשכ"ב, עמ' 119-121].

15. כך גם פירשו ראב"ע שם, ד"ה והיו, ופרשנים אחרים.

16. מטבע זו של "ורבים כן" ודומיה, כמו "ורבים ככה" או "וכך רבים", שגורה בלשון רמב"ן עשרות פעמים – על-פי הממצאים העולים מבדיקה במאגר השו"ת של אוניברסיטת בר-אילן.

17. ר' פרנקל ב"דרכי האגדה והמדרש" ב, 1991, עמ' 607 הע' 59, קובע ש"מימרה זו אינה נמצאת בספרות המדרש" ומפנה למהרש"א בחידושי אגדות (תגינה ה ע"ב ועבודה זרה ח ע"ב) כמקור הראשוני למימרתנו. נציין כאן שבתקופה סמוכה נכתב ב"חמדת הימים" לר"ש שבזי (כרך א' ירושלים תשל"ז, עמ' מז) שנחתם בשנת ת"ו, נוסח זהה: "ד"א רמז לו הקב"ה שאין בניו עתידין להתגדל אלא ע"י גלות, לכך סמך ואעשך לגוי גדול זה שנאמר וירד מצרימה, וכתוב ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד כי מעשה האבות סימן לבנים, לכך רמז ואגדלה שמך כענין שנאמר הגוי הגדול הזה" (על הספר ומחברו ראה י' טובי, "לזיהוי מחברו

בפועל "באר" בספר דברים, המורה שרמב"ן מבהיר באותן המקראות את פשר הופעתן של מצוות שנכתבו בחומשים קודמים ושנשנו ונכתבו בחומש זה. דרך זו של הנחיה חלה גם על השימוש ב"מקרא מסורס", שאותו מציין רמב"ן לעתים במלה "שיעור" ¹²³⁴⁵⁶⁷ ^{אחי"ח} בנטיית שונות. להלן כמה דוגמאות:

9. בר' יד 15: "ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו".

כדי להבהיר ש"הלילה" מתאר את זמן החלוקה, והוא גופו אינו מחולק (כבמדרש ב"ר מג ג, שהלילה נחלק), מסרס רמב"ן את הכתוב: "ושיעורו, ויחלק עליהם הוא ועבדיו לילה".¹⁸

10. בר' יט 17: "אל-תביט אחריו ואל-תעמד בכל-הככר".

סדר הפעילויות שלוט נצטוו בהן אינו סביר, ולכן רמב"ן מסרס את המקרא: "שיעור הכתוב: 'אל תעמד בכל הככר ואל תביט אחריו'".

11. שם, לז 2: "... יוסף בן-שבע-עשרה שנה היה רעה את-אחיו בצאן והוא נער את-בני בלהה ואת-בני זלפה נשי אביו, ויבא יוסף את-דבתם רעה אל-אביהם".

כנגד רש"י הקובע, שיוסף הוציא דיבה רק על ביי הגבירות וגונן על בני השפחות – נתון שאינו הולם את "סדרי הכוחות" במכירתו – מביא רמב"ן כמה הצעות אחרות, ובתוכן: "והנכון בעיני. כי זה הכתוב שב לבאר מה שהזכיר. ושיעורו: יוסף והוא נער בן שבע עשרה שנה היה רועה בצאן את אחיו את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו" [ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם].

סירוס המקרא המבואר באמצעות השימוש במלה המנחה "ושיעורו" מאפשר לרמב"ן ללמד, שהוצאת הדיבה היתה מכוונת כנגד כל האחים, ומכאן תוכן המשכה של הפרשה שממנה עולה בפשטות, שכל האחים היו שותפים במכירתו.

12. שם, מט 3: "ראובן בכרי אתה פחי וראשית אוני, יתר שאת ויתר עז".

הכתוב מתפרש בפשטות בפירוש רמב"ן: "שיעור הפסוק הזה, ראובן אתה בכורי [ו] כחי וראשית אוני, בהיותי ביתרון שאת ומעלה".

של מדרש חמדת הימים התימני, תגים ג-ד (תשל"ב), עמ' 63-72; י' רצהבי, "על מחברו של מדרש חמדת הימים", שם, עמ' 73-74; י' רצהבי, תורתן שלבני תימן, קרית אונו תשנ"ה, עמ' נג). ואם המחבר העתיק דבריו כדרכו – לפנינו מקור שאולי קדם למהרש"א. ההפניות של כמה מאספים (כ"מכלול המאמרים והפתגמים" לר"מ סבר ג, ירושלים תשכ"ב, עמ' 1342, ערך מעשי אבות), לכבלי סוטה לד ע"א, אינן. שם הלשון "סימן לבנים מתורתן שלבנים" (בר"ר פרשה ס, מהד' אלבק, עמ' 650) או: "נטל הקב"ה שיחתן של אבות ועשאה מפתח לגאולתן שלבנים" (שם, פרשה ע, עמ' 803). הקרוב למימרתנו מבחינת משמעה הוא בתנחומא בוכר לה ע"ב: "סימן מסר הקב"ה לאברהם שכל מה שאירע לו, אירע לבניו", ובניסוחו של רמב"ן שם, פס' י ד"ה ויהי רעב בארץ: "לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יחיה בבנים". בבר"ר אף רווח הלשון "את סימן לבניך", כמו בעמ' 482, 583, 645, 781 ועוד. ולא נאריך.

18. ברש"י שם, ד"ה ויחלק עליהם: "לפי פשוטו סרס המקרא" וכו', והוא תוספת מאוחרת בדפוסים, ראה ברש"י שם, במהדורת מקראות גדולות הכתר (מהדיר מ' כהן), בר-אילן, רמת גן תשנ"ז, עמ' 134. ולכן מובאת רש"י ברמב"ן, שאינה כוללת משפט זה, משמשת כעדות נוסח, ובוודאי שאין מקום לקושיה עליו.

13. ויק' א 1: "ויקרא אל-משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר".

כדי ליצור סדר הגיוני לדבורי ה' ולהופעותיו, כותב רמב"ן בד"ה אמר הכתוב: "ושיעור הכתוב כפי פשוטו ומשמעו 'ויקרא ה' אל משה וידבר אליו מאהל מועד'".¹⁹ בחינה מדוקדקת של הנתונים והדוגמאות שהבאנו מדברי רמב"ן מעלים, שההוראה הפרשנית הקרויה "סירוס המקרא", או זו המכונה "ושיעורו", תפקידן חד-משמעי: לסדר את המלים בפסוק ברצף הגיוני של איברים הסמוכים זה לזה, ללא מתום. פעולה זו נעשית ללא שום תוספת של קוץ או תג ובוודאי שלא בתוספת מלת הקשר, שיש בהן – לכאורה – תועלת להבהרת העניין. השימוש בהנחיות אלה נעשה כדי לבאר קושי פרשני ענייני או תחבירי בלבד, ובוודאי שלא לשם שעשוע אינטלקטואלי-מלולי, או תרגיל בדרכי הדרשנות. נחזק נתונים אלה באמצעות מעקב אחר מקומות נוספים המצויים בפירושו של רמב"ן, הנראים במבט ראשון כזהים ומשלימים את הנתונים שפירשנו לעיל. ברם, עיון בלשונו המדוקדק של רמב"ן מראה על ניסוח שונה במקצת של המלה המנחה, כאומר שיש להבחין בין אלה לראשונים.²⁰ להלן דוגמאות מספר:

אוצר החכמה

14. בר' ח 5: "והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי, בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים".

למיבנה הפסוק מעיר רמב"ן שם, ד"ה והמים היו: "טעמו כמו מסורס שהיו הלוך וחסור עד שנראו" ראשי ההרים בחדש העשירי". ודוק: "כמו מסורס" ולא "מקרא מסורס", זאת על שום תוספת המלים "עד שנראו" "המיובאות" מבחוץ ואינן מגוף המקרא, והנדרשות להבנת פירושו הכולל של רמב"ן בקשר לתאריך ימי המבול, גאותו ושקיעת מימיו.²¹

15. ויק' כה 20: "וכי תאמרו מה-נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את-תבואתנו". על פסוק זה כותב רמב"ן:

כמו מסורס, וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל, כי הדאגה להם בעבור השמינית, כי כיון שתחלת שנות שמיטה והיובל מתשרי, מפירות הששית יאכלו בשביעית כמנהג בכל השנים לאכול עד אחרי הקציר שהוא בחג השבועות.

19. הממצאים ממאגר השו"ת של בר-אילן מעלים, שביטוי זה = "ושיעורו", מופיע י"ד פעמים בפירושו לתורה.

20. נציין כאן נקודה נוספת הקשורה בעקיפין למאמרנו. א' טויטו, "בין פרשנות לאתיקה: השקפת העולם של התורה לפי פירוש רש"י", בתוך: המקרא בראי מפרשיו (עורכת ש' יפת, ספר זכרון לשרה קמין, ירושלים תשנ"ד, עמ' 315, כותב: "סביר להניח, שמאחורי ביאוריו ופירושו של כל פרשן מסתתרת תיאוריה פרשנית, בין אם הפרשן מודע לכך ובין אם לאו, בין אם הוא מצהיר עליה ובין אם לאו". אף שכאן לא מדובר בתיאוריה פרשנית אלא בקו מנחה של כותרות מילוליות, יש מקום לקבוע שרמב"ן היה מודע היטב להנחה יסודית זו, שיש להבחין באמצעותן בין סוגים שונים של "סירוס המקרא" הקרובים זה לזה מבחינת קשרם וזיקתם, אף שלא הצהיר על כך במפורש.

21. ראה ברמב"ן שם, פסוק ד ד"ה ותנח התיבה בחדש השביעי, פירוט ארוך של חשבון זה. ולא נאריך.

כלומר, לביאורו של רמב"ן הדאגה המובעת בכתוב איננה מכוונת לשנה השביעית שאין בה חסרון מזון, אלא הכתוב "טוען" ליהודי הדואג לקיומו בשנה השמינית, ואז פירושו של מקרא הוא: "וכי תאמרו בשנה השביעית, מה נאכל [בשנה השמינית]. הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו". ועל-פי דרכנו למדנו, שלא בכדי דקדק רמב"ן בלשונו וניסח דבריו: "כמו מסורס", כי אין ב"סירוס" משום פתרון מושלם, ועיקר חסר מן הספר, שהרי המלים "בשנה השמינית" הנדרשות להבנת המקרא, אינן מופיעות בו.

16. במ' כ 8: "קח את-המטה והקהל את-העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל-הסלע לעיניהם ונתן מימיו..."

הבעיה שבכתוב שהעסיקה פרשנים רבים, ידועה. לא ברור, כלפי מי מתייחס הפעל "ודברתם", אל הסלע או אל העם. וברמב"ן (שם, סוף פסוק א), יש אריכות דברים: ועל דעתי טעם "ודברתם אל הסלע" כמו על הסלע, וכך "כה אמר ה' צ-באות אל העמודים ועל הים ועל המכוונות... בבלה יובאו" (יר' כז 19-22), יצוה שיאמרו לעיני העדה, בהיותם נקהלים כלם, שהשם יוציא להם מים מן הסלע, וכן עשה. ואל יקשה עליך "ודברתם אל הסלע לעיניהם", כי טעמו כמו לפנייהם, שישמעו כלם. וכן "ויאמר חנניה לעיני כל העם לאמר כה אמר ה'..." (שם כח 11)... או טעם לעיניהם בכאן שיהיה הדבור בהיותם נקהלים שם והסלע לעיניהם... ויתכן שהוא כמסורס, הקהל את העדה אל הסלע ודברתם לעיניהם ונתן מימיו.

לפנינו אפוא שלוש הצעות של הרמב"ן לפירוש "ודברתם אל-הסלע":
(א) "אל הסלע, עניינו על הסלע". ורמב"ן מביא סיוע מקראי ש"אל" כאן משמעו "על". ומכאן שבפנייתם אל העם מדברים משה ואהרן אודות הסלע.
(ב) עם ישראל מתקהל לנוכח הסלע והדיבור מכוון אליהם.
(ג) "כמסורס": דהיינו, שינוי סדר המלים בפסוק: "הקהל את העדה אל הסלע ודברתם לעיניהם", ואף כאן הדיבור מכוון לעם ולא לסלע.

ניתן דעתנו ש"סירוס המקרא" כאן אינו מהוה אופציה פרשנית בלעדית, ומקומו דווקא בדיוטה האחרונה – ללא סדר העדפה, ובכותבו "ויתכן שהוא 'כמסורס' ביקש רמב"ן לדקדק בלשונו, וכוונתו לומר, כי "הסירוס" כאן אינו הכרחי ואינו פותר את הקושי לחלוטין.

17. במ' יט 2: "זאת חקת התורה אשר-צוה ה' לאמר, דבר אל-בני ישראל".
על מיבנה הפסוק כותב רמב"ן שם: "וטעם זאת חקת התורה אשר צוה ה' כטעם ואל משה אמר עלה אל ה', או הוא כמו מסורס, דבר אל בני ישראל זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר".

ההצעות לפירוש הקושי הנובע משילוב לשונות נוכח ומדבר, הן שתיים. הראשונה, והיא כנראה העיקרית: כך דרכו של מקרא. השנייה מציעה לסרסו. נראה שרמב"ן נקט כאן "כמו מסורס", לומר לך שפירוש זה אינו נדרש.

לפי דרכנו למדנו שרמב"ן מבחין בדרך כלל היטב, באמצעות ניסוח הנחיותיו, בין "מקרא מסורס" או "ושיעורו",²² המורים על "סירוס" הכרחי של הכתוב, ודי בו כדי

22. הקורא המלומד בוודאי יבחין שאין כל צל של קושי, שלכאורה עולה מן המקור הבא. בפירושו לשמ' יג 9 ד"ה והיה לך לאות, כותב רמב"ן: "שיעורו 'והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין

להבין היטב את פשוטו, ולבין "כמו מסורס" – המהווה הצעה להבהרת הקושי לאו דווקא ראשונה במעלה. זו תופיע גם בעת ש"הסירוס" כופה את עצמו באמצעות תוספות או השמטות הכרחיות של תיבות ואותיות, כדי שפשוטו של מקרא יעלה יפה.²³ כאן כדאי לציין גם סוג אחר של ציון, או ליתר דיוק: חוסר ציון, ל"סירוס המקרא", המצוי בפרשנותו של רמב"ן. אין בצדם של הביאורים שום מלה מנחה או רמז על כוונה פרשנית לדרך זו. נדגים את הדברים ונבאר את פשרם.

18. בר' ב 3: "...אשר-ברא א-להים לעשות".

משמעותו – ועל אחת כמה וכמה מקומו – של הפועל "לעשות" במשפט לא ברורה. רמב"ן מפרש (בהסתייגות!): "ויתכן שיהיה נמשך למעלה, 'כי בו שבת [מ]לעשות כל מלאכתו אשר ברא א-להים'". "סירוס המקרא" כאן מעתיק את מקומה של המלה "לעשות", בתוספת האות מ"ם, המתפרקת מן התיבה "מכל". פעולה זו נדרשת כדי לבאר שהלמ"ד בשם הפעולה מורה על הימנעות מאותה הפעולה,²⁴ דהיינו: "מלעשות". נראה שגם כאן ה"סירוס" אינו כדרכו, בשל הפעולה החריגה הגוזרת את המ"ם ממקומה ומחברת אותה לתיבה אחרת.

19. שם ל 30: "ועתה מתי אעשה גם-אנכי לביתי".

בפנייתו ללבן טוען יעקב שהגיעה שעתו לעשות לביתו, בנוסף למישהו שכבר עוסק בכך. רש"י שם מפרש: "אלא בני", ורמב"ן שם, התמה על רש"י מהיכן ליעקב נכסים, ומה גם שבנו הגדול הוא רק כבן שש, מוסיף:

ואין כל זה נכון. אבל פי' מתי אעשה גם אנכי לביתי: מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי לביתך. וכן: "ויאהב גם את רחל מלאה", ויאהב את רחל גם מלאה.²⁵

עיניך, כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים, למען תהיה תורת ה' בפיך (סירוס של: 'למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה וגו') ופירושו שתכתוב על ידך ועל בין עיניך יציאת מצרים ותזכור אותה תמיד, למען שתהיה תורת ה' בפיך לשמור מצוותיו ותורותיו, כי הוא אדונך הפודך מבית עבדים". אין כאן שני פירושים שונים, אלא הפירוש מכאן את כוונת ה"שיעור". לדעת רמב"ן המשפט "כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים" הוא משפט הנושא של "והיה לך לאות" וסוף הפסוק הוא המבאר את עניין האות והזיכרון. והשוה לדברי נחמה, בעיונים שמות, עמ' 160–161.

23. ואין סתירה מדוגמה מס' 12 (בר' מט 3) לעיל, בדברי רמב"ן "ראובן אתה בכורי [ו]כחי וראשית אוני", הו"ו איננה חייבת להיות חלק מן ה"סירוס" העומד בפני עצמו, ומהוה כנראה תוספת הסבר, ואולי אף פליטת קולמוס לפנינו. ברם, ייתכן שיש גם יוצאים מן הכלל, כמו: דב' לב 5: "שחת לו לא בניו מומם... ושיעור הכתוב שחת לו מומם [את] לא בניו דור עקש ופתלתל". אף-על-פי-כן, התוספת של המלה "את" נראית כמיותרת, ואולי בשל כך הסירוס כאן מונחה באמצעות "שיעור הכתוב". כך או אחרת, אין זה סותר את קביעתנו הכללית, שלדעת רמב"ן תוספות מילוליות או השמטות אינן מהוות "סירוס מקרא" מושלם.

24. כאן רמב"ן מביא דוגמאות נוספות מן המקרא לצורות לשוניות כאלה, כמו: בר' יא 8, "ויחדלו לבנות" = מלבנות. לנושא זה ראה מורשת (לעיל הע' 8), עמ' 83.

25. לדוגמה זו ראה רש"י שם כט 30 ד"ה ויאהב גם את רחל: "וגם אהבה יותר מלאה, כלומר בא אליה וגם אהבה, רוב גם הפוכים הן בתורה. וכן וברכתם גם אותי – גם תברכו אותי, וכן "גם אותה הרגתי...". על "הגמים ההפוכים" ראה הפניותיו של מורשת (לעיל הע' 8), עמ' 86 הע' 1.

רמב"ן מעתיק את מקומה של המלה "גם" ובכך הוא מסרס את הכתוב. ברם, אין לפעולה זו שום משמעות פרשנית ללא התוספת החוץ-מקראית [כאשר עשיתי לביתך], ובלעדיה עיקר חסר מן הספר. אולי בשל כך גזר רמב"ן שתיקה על עצמו ולא השתמש במונח כלשהו המפנה לסירוס.

ונתון נוסף: פעמים שרמב"ן אינו מקבל – בשל שיקולים שונים – ניסיונות והצעות של פרשנים ומבארים ל"סרס את המקרא". נציין דוגמאות מספר: 20. שם ב 19: "... וכל אשר יקרא-לו האדם נפש חיה הוא שמו".

וברש"י שם: "סרסו ופרשהו: 'כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם' שם, 'הוא שמו' לעולם". לאחר הביאו את רש"י כותב רמב"ן:

ויתכן שיהיה פירושו בענין העזר, והכונה לומר כי "האדם – נפש חיה", כמו שאמר "ויהי האדם לנפש חיה" (שם 7), וכמו שפירשתי שם. והביא לפניו המינין כולם "וכל" מין מהם שיקראו "האדם" בשמו, ויאמר בו שהוא "נפש חיה", כמהו "הוא" יהיה "שמו" ויהיה לו עזר כנגדו, והוא קרא לכולן, ולא מצא לעצמו עזר "שיקרא לו נפש חיה" כשמו. אוצר החכמה

רמב"ן – המעדיף כאן שלא לסרס את המקרא – מפרש ש"וכל אשר יקרא לו האדם" בשם, קשור להמשך: "ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה, ולאדם לא מצא [האדם] עזר כנגדו". זאת כהמשך לדברי ה' דלעיל (פס' 18): "לא-טוב היות האדם לבדו, אעשה-לו עזר כנגדו". העדפתו זו של רמב"ן נובעת בין היתר מן העובדה שאף האדם מכונה במעשה הבריאה "נפש חיה" (שם 7). זאת ועוד. רש"י מוסיף מלה הכרחית: "שם" – כדי לסרס את המקרא, והרי לפי דרכנו למדנו, שלדעת רמב"ן כל תוספת טקסטואלית – גורעת.²⁶

21. ויק' כב 2: "וינזרו מקדשי בני-ישראל ולא יחללו את-שם קדשי, אשר הם מקדשים לי".

נעתיק את לשונו של רמב"ן:

סרס המקרא ודרשהו, "וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדשים לי, ולא יחללו את שם קדשי" ... [ד"ה חדש]: אשר הם מקדשים לי. לרבות קדשי כהנים עצמן, לשון רש"י. ואם נפרש "אשר הם מקדשים לי" בכהנים עצמן, אין צורך לסרס הזה, אבל יאמר הכתוב וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו בהם את שם קדשי. ו"אשר הם מקדשים לי" – שלא יחללו את אשר אהרן ובניו עצמם מקדשים לי.

רש"י מפרש שהקטע המופיע ברישא דקרא, "אשר הם מקדשים", מוסב על קדשי בני ישראל, ולכן יש צורך בסירוס המקרא. ברם, רמב"ן מציע שהנושא של "אשר הם מקדשים" הוא הכהנים, ופירושו: אזהרה לכהנים שלא לחלל את הקדשים שהם עצמם מקדשים לקב"ה, ואז אין צריך לסרס את המקרא. נראה שרמב"ן מעדיף ללמוד מכאן שתי הלכות – הראשונה באשר לקדשי ישראל והשנייה באשר לקדשי הכהנים.²⁷ ונפנה לדוגמה האחרונה:

26. וראה ראב"ע שם ד"ה ועזר. וראה גם את ההפניות של ר"י קרינסקי במחוקקי יהודה לראב"ע שם בקרני אור, אות סג.

27. ראה בהערת רח"ד שעוועל, מהדיר פירוש רמב"ן לתורה ב, ירושלים תשל"ה,⁸ עמ' קלח.

22. דב' ה' 5: "אנכי עומד בין-ה' וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את-דבר ה', כי יראתם מפני האש ולא-עליתם בהר לאמר".

כדי לבאר כראוי את המלה "לאמר" המשמשת כאן כמעין מבוא לעשרת הדברות ומצויה במקום חסר-משמעות, מפרש רש"י: "לאמר" – מוסב על 'דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר: אנכי ה' וגו' ואנכי עומד בין ה' וביניכם". ומוסיף ראב"ע שם: "ומלת 'לאמר' דבקה עם דבר ה' עמכם... ואל תשית לבך בעבור היות המלה 'לאמר' רחוקה, כי כן רבים". על כך מגיב רמב"ן בדברים הבאים:

ונכון יותר שנדייק להגיד לכם את דבר ה' - לאמר, כלשון והגדת לבנך ביום ההוא לאמר (שם' יג 8). ולדעתי אין צורך כלל, אבל טעמו כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר: לא נעלה כי יראנו מפני האש, יזכיר כי הם הגידו לו כן בפירוש, ולא ממחשבתו יאמר כן.

טענת רמב"ן שבכאן כנגד הסירוס אינה מנומקת. יש לשער שהחיבור בין המלה "לאמר" לבין הפסוק הקודם, שיוצרים רש"י וראב"ע, הגורר בעקבותיו את הקדמת כל עשרת הדברות למלים "אנכי עומד בין ה' וביניכם", הקודמות להן, יוצר אנדרלמוסיה בסדר המקראות. ולכן מובנת טענתו ההגיונית שאם אמנם מסרסים את המקרא, יש לחבר את המלה "לאמר" למלים המצויות בפסוק: "להגיד לכם את דבר ה' – לאמר". ברם, גם כך הכתוב אינו מבואר היטב. ולכן רמב"ן מעדיף לפרשו, שדברי עם ישראל במעמד הר סיני גופו מצוטטים כאן בידי משה, שכמעשהו במשנה תורה הוא משלים גם כאן תיאורים ומעשים שלא נרשמו בחומשים הקודמים.

*

ברם, אי-אפשר לנו לסיים פרק זה של "סירוס המקרא" בפרשנותו של רמב"ן בלא להעיר כמה הערות ההולמות לדעתנו את גישתה המיוחדת של נחמה לרוח פרשנות המקרא ונתיבותיו.

בהערה חשובה על דרכו של המקרא ועל היותו מכשיר להבנת עצמו, כותבת נחמה: עלינו לזכור שסדר המלים ההגיוני המעמיד את האברים הסמוכים זה לזה מבחינה הגיונית, הוא רק אחד מסדרי המלים האפשריים. יש גם סדר מלים רתמי או מוסיקלי ויש סדר מלים "דידאקטי", המעמיד את החשוב לו בתחילה ובסוף, לשם הבלטה ומפריד ביניהם – וגורמים פסיכולוגיים ואסתטיים מתגברים לפעמים על הסמיכות ההגיונית.²⁸

בשורות הבאות ננסה להציע דרך שעשויה לתרום להבנת הסדר "הדידאקטי" שעליו רמזה המחברת, המעיד על חכמת הלשון המקראית והמסרים העולים מן הטקסטים ברישומם הנראה לכאורה "לקוי".

נחזור ונתבונן שוב בכמה מאותן הדוגמאות שהביא רמב"ן ברשימתו, שהדגימו את "סירוס המקרא" ההכרחי להבנת פשוטם של המקראות.

1. בר' טו 13: "כי-גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם, ארבע מאות שנה". את ההכרח לסירוס המקרא כבר תיארנו במקומו, וכאן נגלה פן אחר. יתכן שבצורתו "המשובשת" מעלה הכתוב בפנינו פן רעיוני המשמש כמסר ערכי-חינוכי ממדרגה ראשונה, כרוצה לומר שגר "בארץ לא לו", אף כי ימתקו לו מנעמי חייו ותנאיו הכלכליים

– הוא בחזקת עבד משועבד, וזאת בשל תחושת החרדה מפני הבלתי-צפוי והתלות המוחלטת בחסדי אחרים. אין תחליף למגורים בארץ מובטחת, שרק בה נחלה, מנוחה וייעוד, כך שבמציאות תחושת "השעבוד" זהה וחופפת בשנותיה ל"מגורים". ה"סירוס" נדרש כאן לפשט הכתוב, והפסוק במתכונתו נדרש לרובד פרשני שני, המראה צד נוסף של עיון בחכמה המקראית.

2. שם לט 17: "בא-אלי העבד העברי אשר-הבאת לנו לצחק ב".

כזכור, "סירוס המקרא" נועד לסלק את הקושי העולה מכתוב זה המתאר – לכאורה – נתון שאינו נכון, שהרי יוסף לא הובא לצחק עם אשת פוטיפר. והנה, שמא מצוי כאן לימוד פרק חשוב בהלכות עבדים – גם למופקד על בית פוטיפר, "וכל יש לו נתן בידו", אין סיבה לרום לבב או לתחושת חירות. עבד חייב לדעת שהוא משועבד, והוא צפוי ליפול ממעלה יתירה לבור תחתיות, לשמש כלי משחק למטרות שפלות.²⁹

אוצר החכמה

3. שם, מא 57: "וכל-הארץ באו מצרימה לשבור אל-יוסף".

הכורח הלשוני ב"סירוס" בולט, וכתוצאה מכך העתיק רמב"ן את מקומו של הפועל "לשבור" לסוף הפסוק. ברם, יש לעיין בהמשך הפרשה (שם, מב 1–12): "וירא יעקב כי יש-שבר במצרים... הנה שמעתי כי יש-שבר במצרים, רדו-שמה...". מסתבר שהכתוב שלנו, "הלוקה" בלשונו, מהוה מעין מבוא לתיאור הזדקקות נחרצת של כלל הציבור ל"שבר" במצרים, שסופה פגישה עם יוסף בשל סמכותו כ"משביר". לעומת זאת מעמיד מסובב הסיבות את הרעב כטפל ומבליט את התהליך ההיסטורי העיקרי: המיפגש שבין יוסף ואחיו. ולכן: "וכל-הארץ באו מצרימה לשבור [ולאמיתו של דבר] אל-יוסף".³⁰

ונחתום בדוגמה אחרונה:

4. שם' יב 15: "כי כל-אכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשן עד-יום השבעי"

אכן, באמת אין זמנו של עונש כרת יכול להיות מוקצב. אבל בכתוב "המשובש", לכאורה, טמון מסר ברור. המקרא מייחס חומרה רבה לאכילת חמץ בפסח, ומזהיר ישראל שיש להתרחק מן החמץ בתקופת האיסור התרחקות יתירה, ולחוש שכאלו עונש הכרת המידי עומד בפתחו של העובר על האיסור.

29. השוה לב"ר פר' פז ח"ג, עמ' 1063–1064): "ויהי אחר הדברים האלה וגו' היריהורי דברים היו שם. מי היריהיר יוסף. אמ' כשהייתי בבית אבא, היה אבא רואה אי זו מנה יפה ונותנו לפני ואחיי מתקנין [בין], עכשיו מודה אני לך שאני ברוח. אמר לו הקב"ה, הטלים (=הולך בטל?) ראה אלבק שם), חיך אני מגרה בך את הארי". וראה עוד במקבילות המובאות בהערות-אלבק שם.

30. והשוה גור אריה למהר"ל מפראג שם, על הנוסח של דברי רש"י שעמד לפניו: "סרסוהו ופרשהו וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור". ואם תפרשהו כסדרו, היה צריך לכתוב 'לשבור מן יוסף', והוא מעיר שם:

וא"ת למה לא כתיב "באו אל יוסף לשבור", וי"ל דודאי לא היה כוונתם בראשונה רק לבא למצרים, כי שמעו כי יש שבר במצרים. רק מתחלה באו מצרימה ואח"כ באו אל יוסף. לכך כתיב וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף, כי מתחלה באו לשבור ואח"כ אל יוסף.

*

הנה כי כן, ניסינו באמצעות השורות החותמות מאמר זה, לילך בדרך שהתוותה נחמה ז"ל, ולהראות דוגמאות מספר ל"הגיון" הפנימי העומד מאחורי סידרת משפטים מקראיים הנראים לא-הגיוניים מבחינת כללי הלשון החיצוניים, ובשל כך נדרשו ל"מקרא מסורס". רבדים פרשניים פנימיים אלה שחשיפתם באה מכוחה של המורה, משמיעים מנגינות חרישיות לאוזנו של הרוצה לשמוע, ללמוד ולהחכים, ומצטרפים לאותן נעימות דידאקטיות-ערכיות שאת תוויהן השכילה המורה הדגולה לרשום בחיבוריה בכתב, ולנצח עליהן בשיעוריה בעל-פה.

אח"כ 1234567